

AZ
ELEGIÁRÓL.

JELIGE:

Az őszült kor képeibe merülsz,
S édesen elsírod bús elegiádat.

Berzsenyi.

I. Bevezetés. Az Elegia helye a költészetben.

A költészeti nemek osztályozásánál kétségkívül a lyrai költészet egyes fajai azok, melyek pontos meghatározása, határaik ingadozó volta miatt, a legnehezebb feladat volt és lesz mindig az aesthetikusra nézve. Ennek megfejtése igen egyszerű: az epikai költészet terén oly örökké mértékadó remekműveket birunk, hogy határait kitágítani lehet ugyan, de átlépni nem; hisz már magában elnevezésében: „epikai, elbeszélő költészet“, rejlik egyszerű-jellemzése is. Az epikai költeménynek kell valamit elbeszélnie, különben bitorolja nevét; vegyülhet ugyan a lyrika vele, mint az különösen az újabbkori „költői beszélekben“ (vagy novellák versben), néha nagy mértékben is történik¹⁾, de ezen körülmény jelleméből ki nem vetköztetheti.

Van azonban az epikai fajok közt egy, mely a lyrai formát meg a drámai tárgyalást annyira el-sajátította, hogy az epika határán néha-néha áttörni látszik. Értjük itt a balladát, mely átnyulván egy-

¹⁾ Értjük itt főleg a német irodalomban legújabb időkben nagy számban felmerült, úgynevezett „lyrisch-epische Gedichte“, mint p. o. Roquette-tól: „Waldmeisters Brautfahrt“, „Der Tag von St. Jakob“, „Hans Haidekukuk“; — Kinkeltől „Otto der Schütz“; Heyse Pál költői beszéleit stb. Ezen művekben az epikai formát csak keretül használja a költő, melyben a lyrai érzületek egész sorát bőven rajzolja. Aesthetikai szempontból méltán kikeltek Gervinus, Schmidt Julián és mások ezen irány ellen, mely a legújabb magyar költészetben is meghonosított.

részt a lyrikába, másrészt a drámába, annyi önállóságra kapott, hogy legujabb vizsgálója, derék aesthetikusunk Greguss Ágost látszólag némi jogosultsággal külön költészeti nemül kívánja tekinteni: mondván, hogy mivel a ballada „tragédia dalban elbeszélve,“ benne „a költészet mindhárom ága csodálatosan egyesül: a ballada epikai, mert elbeszél valamit; lyrai, mert dal; drámai, mert cselekvényt ad elő“; sőt utolsó tulajdonsága, t. i. „drámai sajátságai, épen a legjellemzőbbek.“ Mi Greguss e nézetét sokkal helyesebbnek tartjuk ugyan azon aesthetikusokéinál, kik a balladát a lyrai fajok közé sorolják; de ki nem elégit bennünket ez sem, mert az epika és lyra vegyülete szükségkép drámai előadáshoz vezetvén, — mit a tulajdonképeni dráma hatalmasan bizonyít — drámai sajátsága lehet ugyan főjelleme, de nem főkelléke, mi mellett elég éjszaki ballada tanuskodik. Az éjszaki balladák közt t. i. van elég olyan, mely a ballada mintaképeinél sokkal drámaiatlanabb: mivel lyrai eleme gyöngébb; sőt a melyekben ezen lyrai elem igen gyöngé, vagy egészen hiányzik: azokat románcnak szokta nevezni a szépészet. Tehát csak a lyrai elem hozzájárulása teszi az epikai balladát drámaivá, és azért azt egy új, negyedik költészeti nemül felállítani sem szükségesnek, sem célszerűnek nem tartjuk. A mi az epika fajai egymásközi viszonyát illeti, úgy azok határai erősen körvonalozvák, és az egyetlen vitatott pont: a románc és ballada közti határ Greguss eredménydús kutatásai után össze nem téveszthető többé.

A drámára nézve kevés a megjegyzendők. E műnem az epika s lyra vegyületének szüleménye lévén, az egyik elem túlnyomósága által lehet epikai dráma (drámai költemény), vagy a másik túlsúlya által lyrai dráma (opera), de külformája oly határozott egyeniséget ruház reája, hogy más műnembe teljességgel nem sorozható, bár minő ferde

teremténye is. Egyes fajainak határai szintén meg-
ingathatatlanul ki vannak jelölve.

Hanem annál több megjegyzésünk van a lyrai
nem és alfajaira nézve.

A lyrai költő a dal véghetetlen országában
önhatalmú úr, ki más törvényt nem ismer, mint a
művészeti szépnék örök törvényét, melyet azonban
megszégnie soha nem szabad. Ő nemzete, az egész
emberiség bűját s örömét, szenvedését s óhajását
keblében hordván: korának ihletett látnokává válha-
tik, ha hivatását egészen fölfogva: erős s természe-
tes hangokban nyilatkoztatja mindazt, mi ezrek szí-
vében homályos sejtés gyanánt szunyad — mit min-
denki érez, de kifejezni nem tud. De ő kortársai-
nál egy egész fejjel magasabban is álljon, és ne
csak kora uralkodó eszméinek legyen tolmácsa; ha-
nem magasabb álláspontjánál fogva, ha csakugyan
ihletett jós: a közelebb jövőbe is fog pillanthatni,
úgy hogy ő közelgő viharról zeng már akkor, midőn
még mindenki a szélesendnek örül, vagy a lágy
szellőben gyönyörködik. De ő nem csak hogy
messzebben lát korabélieinél, hanem náluknál mély-
lyebben le is; ő képzelme szárnyain nemcsak a
végtelen mindenséget járja be, keresve az örökké-
való teremtő öslakát: ő az igénytelen mezei virág-
ban is fölleli annak rendező szellemét. Ő a legma-
gasztosabbnak úgy, mint a legemberibbnek szószó-
lója. Ő a szív kimeríthetlen aknájába megyen le, és
onnan hozza föl legfénylőbb drágaköveit s szórja
szét embertársai között. Ő a fakadó szerelem legtit-
kosabb, még gondolni sem mert vágyát zengi úgy,
mint a boldogító szerelem legkéjesb perceit, vagy a
boldogtalan leggyötrőbb lángjait. És a szívet s szen-
vedélyeit ismerve mint senkisé, ismeri az embert
is egyszersmind, és ha kifakad, lehet haragjában
oly elragadó mint legnyájasb enyelgésében. —
Mindez ráillik ugyan minden igazi költőre, csak-

hogy sem az épikus, sem a dramatikus oly közvetlenül s határozottan ki nem fejezheti, mint épen a lyrikus.

És a mily változatos a lyrai költő tárgya, oly sokszínű lehet annak ecsetelése. Ő minden tárgyat, minden gondolatot szívével, elméjével látva s gondolva, ennek hangulata szerint fogja szavakba öltetni. A lángész számára nem létezik aesthetikai szabály, vagy legalább nem követi ő azt, hanem pegazusát korlátlanúl hagyja szágudalni, s ha merész röptében talán két-három körvonalozott műfajt egygyé olvasztana is: ha műve csak szép, mit bánja ő, ha a jámbor aesthetikus boszankodva habozik, hová sorozza azt?! És ez kulcsa annak, mért folynak össze oly gyakran a lyrai alfajok egymásközi határai. Az aesthetika föladata azonban nem az: fölállítani mereven, meg nem szeghető szabályokat; hanem igenis az: a meglevő anyagot úgy rendezni, hogy annak összege harmonikus egészet képezzen, — kijelölván mindegyik műnem- s műfajnak megillő helyét, és kifejtvén, mi legyen egy mű kelléke, hogy faja eszméjének megfeleljen.

Mi ezuttal hasonló föladatot tüztünk előnkbe, t. i. egy lyrai műfajnak meghatározását adni kíséreljük meg, és azért, mielőbb magához tárgyunkhoz fordulnánk, legyen szabad a lyrai műfajokra egy általános tájékoztató pillantást vetnünk.

A lyrikus az érzelmek és hangulatok egész széles térköre fölött uralkodik, előtte azonban a gondolat végtelen világa is tárva áll; és tartománya mily gazdag és sokoldalú, oly változatos és sokárnyalatu nyilatkozásainak műalakja is. Megemlítők, hogy ezen határtalan szabadság alapján a lyrai költészet mily dúsgazdag sokoldalúságban fejlődik. Ha mármost szemlét tartunk azon érzelmek fölött, melyek a lyrában kifejezést találnak, és ha a költő egyéniségének ama térkörhözi viszonyát megfontol-

juk: a lyrai költészet következő háromféle irányát fogjuk észlelni:

1.) A külvilág megilleti a költő fogékony kedélyét, de reá nézve az érzelmet keltő tárgy annyiban közönyös marad, a mennyiben ezen érzelmére szorítkozik, és csakis ennek ad kifejezést. A külvilág csak mint kéklő háttér áll a költő érzelmvilága mögött, mert voltaképp költészetének tárgya ez. Hogy a lyra ezen neme kimeríthetetlen gazdag és sokoldalú, az az emberi érzés és gondolkodás proteusi gazdagságából magyarázható. Ez a lyra tulajdonképi formája: az érzelem lyraja. Valamint az igazi époszban a költő műve mögött eltűnik, ugy ellenben itt annak központját képezi, az ő kedélye lévén a tükör, melyben a külvilág ezerszeresen tükröződik. „És valamint a mindenség hangtalan, sötét s hallgatólag éjként állana, ha a levegő hullámozása a fület, és a fönlég lebegése a szemet nem érintenék, melyek a lélek által befogadva, hangok s színekké válnak: ugy a költő egyéniségében föl kell ismernünk azon erőt, mely a természet s történet minden eseményében csak saját érzelmeinek visszfényét látja; az ő szemében rejlik a hajnalsugár, mely Memnon szobrát dalra fakasztja, és az ő lehelete saját alkotásainak éltető szelleme.“¹⁾ Így létesül a szorosabb értelemben vett dal, mint azt Anakreon és Catull, Goethe, Uhland és Heine, Burns és Béranger, Petőfi és Aranynál gyönyörű- s örökké mintaszerűen találjuk; ide tartozik továbbá a népdal kifogyhatlan kincse, melynek természetes naivsága minden romantikus kedélyre ellentállhatlan varázsszal hat.

2.) A külvilág erősen meghatja a költőt, fönségesen és nagyszerűen állván előtte; nagyszerűsége elragadja, es ő igyekszik rajta erőt venni. E nyilatkozási mód termékei magasztosak s fonszárnyalók,

¹⁾ M. Carriere. Wesen und Formen der Poesie. 190. l.

mert a dalra fakasztó tárgyak szintén a közönségesen fölül emelkedők. Míg a dal a költői kebel emberileg egyszerűen fölgerjedt érzelmében fogamzik s szülemlik: kedélyét itt az isten és természet, a világ és történelem hatalmas tárgyai gerjesztik föl és ragadják el. Így létesül a lelkesedés lyrája. Ide tartozik a hymnusz, mely az embernek, természetfölötti erős hatalmak, — az istenség felé való törekvését és fölemelkedését fejezi ki, mint p. o. a héber zoltárookban, Pindar ihlett énekeiben, valamint Herder és Klopstock, Kölcsey és Vörösmarty több költeményében is. Ide tartozik továbbá az óda, mely az emberiségnek, — tettekben és egyéneken nyilvánuló — nagy jelenségeit zengi; de melyben az emberi érzelmek- s gondolatokban kifakadó örök igazság szintén méltó helyet talál. Ily alapon remekül művelték az ódát Alkäus és Sappho, Horác és Balde, Klopstock és Platen, Hugo Victor és Dryden, Berzsenyi és Vörösmarty. Ide tartozik végre a dithyramb, melyben a zabolátlan lelkesedés, az emberi szív túlaradó boldogsága nyilatkozik. Közel rokona lévén a hymnusznak, tőle gyakran csak nehezen megkülönböztethető. Pindar- és Horácnál, az antik drámák karénekei s bacchusdalok közt, úgy szintén újabbkori költőknél elszórva, találtak föllengő s magasztos dithyrambok.

3.) A külvilág megragadja a költőt, nem mivel talán nagyszerűen és hatalmas- fönségesen tűnik szemébe, mert akkor elérni s rajta erőt venni iparkodnék, és óda szülemlenék; hanem a tárgy bizonyos viszonyba lép a költővel, ki is érzelmei s tárgya összefüggését megmagyarázni igyekező, majd érzelmeit fejezi ki, majd a tárgyat festi; aztán meg újra a kettőt egyesítő kapcsolatot keresvén, azt önönmagának és hallgatójának világos eszméletévé tenni kívánja. Így a kettő közt ide oda ingadozva, megteremti a szemlélődés lyráját. Ennek köre

végtelen, mint a külvilág tárgyai s a költő érzelmei, — mint e kettő egymáshoz viszonya. E műfaj legfontosbika az elegia: jelen tanulmányunk tárgya.

Az elegia oly történettel bír, minővel a lyra kevés faja dicsekedhetik. És ez természetes, mert itt az emberi művelődés fejlődése a műfaj fejlődésére a legnagyobb befolyást gyakorlá. De nem csak emiatt akarunk az elegia történetére egy pillantást vetni, hanem azért is, mivel annak helyes fölfogására s teljes értelmére csakis történeti fejlődése szolgálhat kulcsul. Az elegia a föld minden nemzeténél sokoldalulag műveltetett, és a népköltészet is mutat föl oly dalokat, melyeket csak az elegiák közé sorolhatunk. A három ezredéves Vedákban, a Zsoltárookban; Sirventes- és Kazonokban mindenütt, régi s újabb időkben találkozunk ezen szemlélődési lyrával. Az elegia hajdanta határozott s zárt műalakjánál fogva azonban a külforma is oly lényeges jelentőségű, mint talán a lyra egy fajánál sem: ennél fogva történeti fejlődését csak ott fogjuk megkezdeni, hol nemesak szemlélődő költészettel egyáltalán, hanem már magával az elegiával találkozunk, — azon nép-nél, mely idetartozó költeményeit maga az „Elegia“ nevével ruházta föl; t. i. a helleneknél.